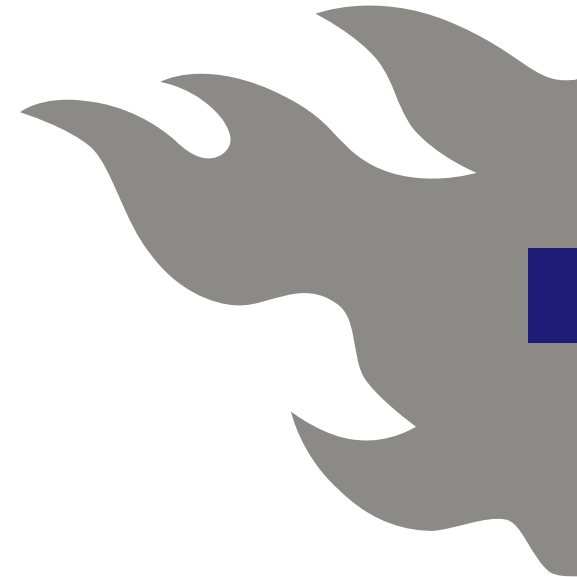

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

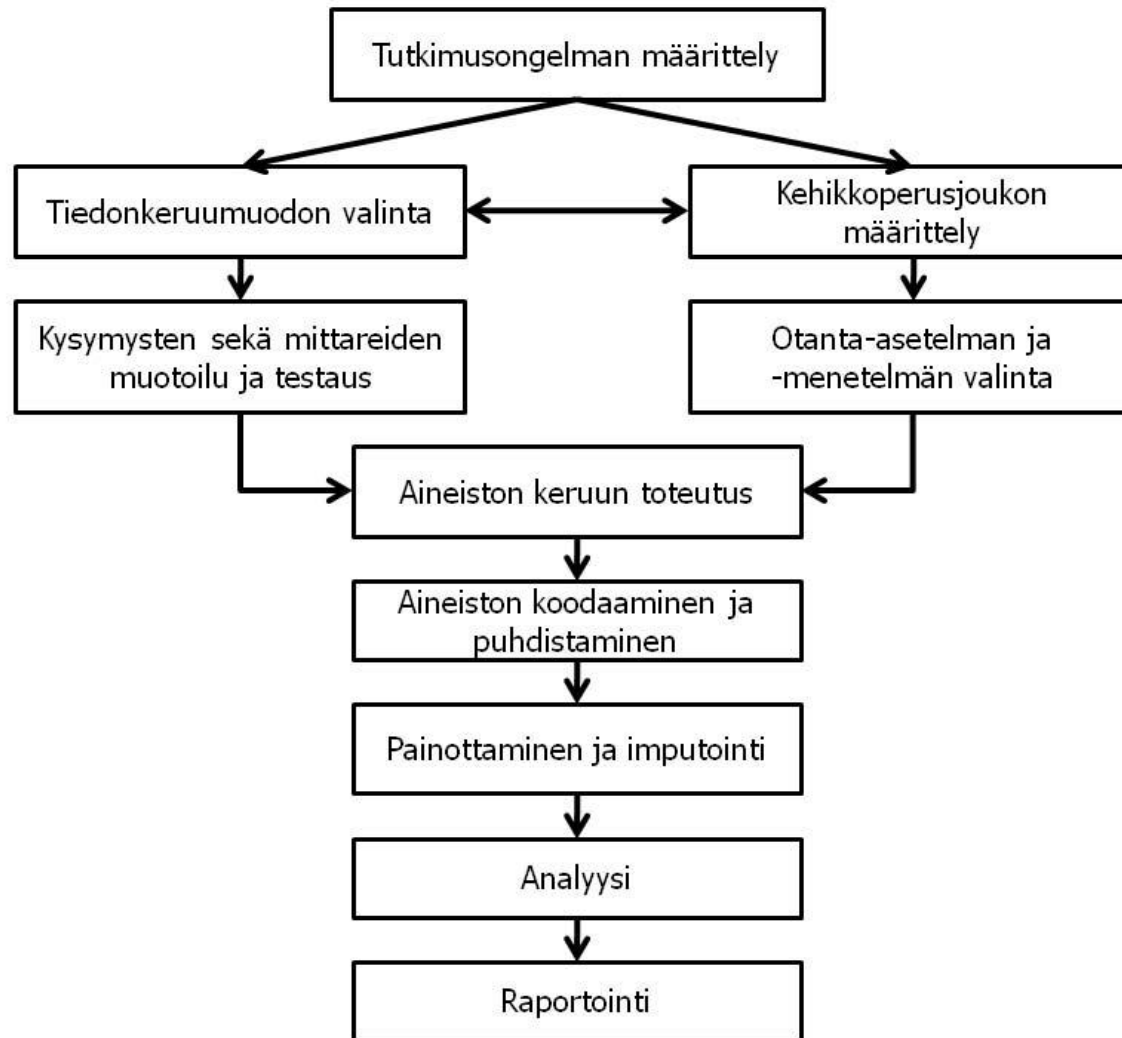
Sosiaalitutkimuksen tilastolliset menetelmät Osa 1 – Diat 2 Otanta-asetelmat ja survey-aineiston käsittely

Risto Lehtonen, Helsingin yliopisto
risto.lehtonen@helsinki.fi

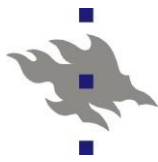

Otosperusteinen survey: Otanta-asetelma tutkimusasetelman osana

Kuvio 2.2. Kyselytutkimuksen prosessi (Groves et al. 2009, s. 149).

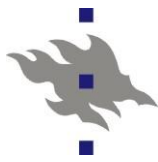
Survey-prosessin työvaiheet - 1

■ Otanta-asetelman laadinta ja dokumentointi

1. Otanta-asteiden kiinnittäminen
  - Yksiasteinen, kaksiasteinen, moniasteinen
2. Kullekin otanta-asteelle määritellään:
  - Perusjoukot: Tavoiteperusjoukko, kohdeperusjoukko, kehikkoperusjoukko
  - Otantamenetelmä ja otoskoko
3. Otanta-asetelman dokumentointi käyttäjiä varten

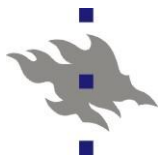
■ Otoksen poiminta kehikkoperusjoukoista

1. Otoksen poiminta valitulla menetelmällä
2. Otostiedoston muodostus (SPSS, SAS, Excel...)

Otanta-asetelma *sampling design*

- Otanta-asetelma on niiden sääntöjen ja menetelmien kokonaisuus, jolla **otos** poimitaan määritellystä **perusjoukosta**
- Otos = Perusjoukon osajoukko
- Otos poimitaan jollain **satunnaisotannan** eli **todennäköisyysotannan** menetelmällä (*Random sampling, Probability sampling*)
- Otannassa käytetään perusjoukon alkioiden **sisältymistodennäköisyyksiä**
- **Asetelmapaino** = $1 / \text{sisältymistodennäköisyys}$ (*Design weight*)

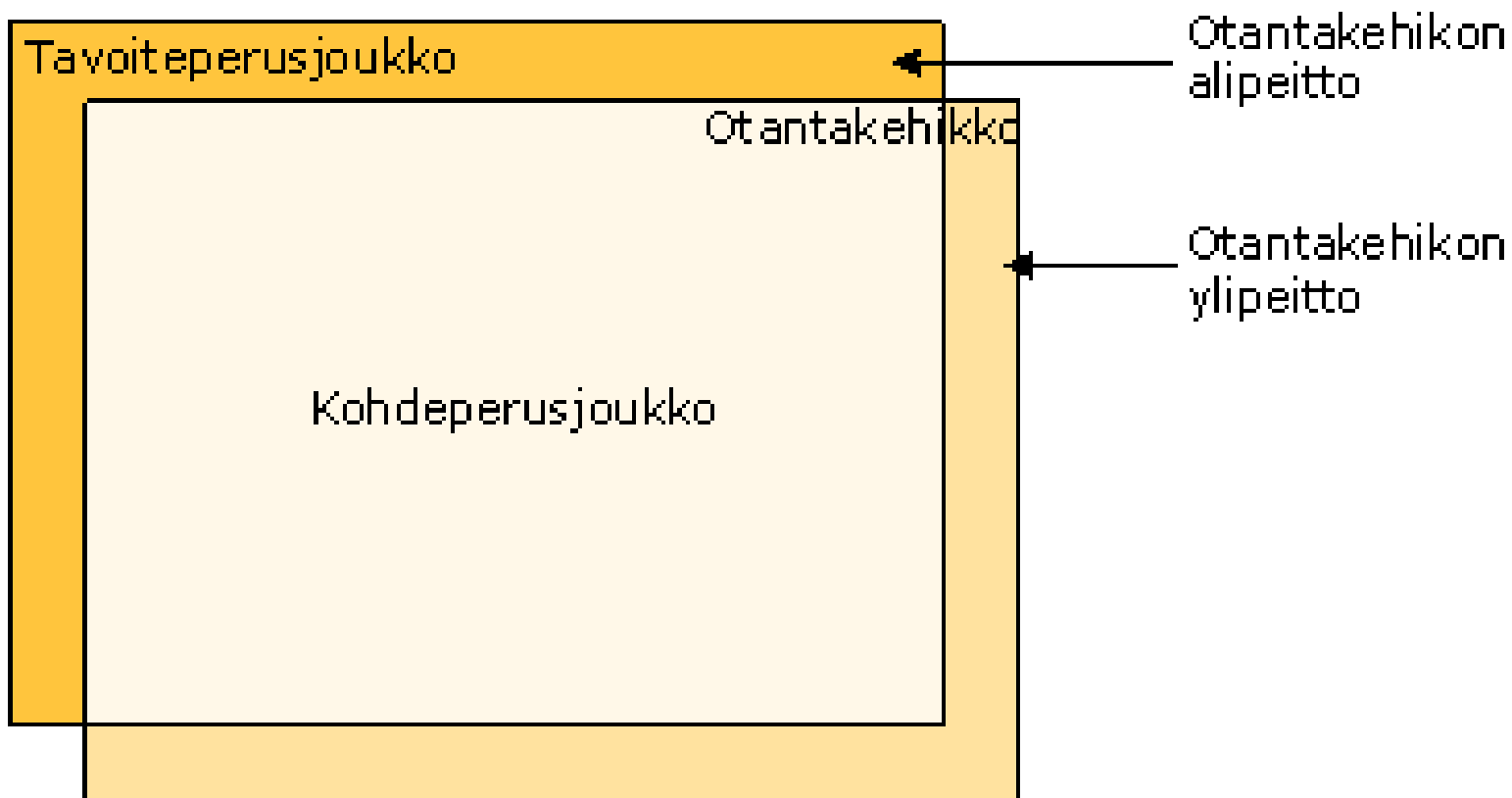
ESS 2010 - Tavoiteperusjoukko

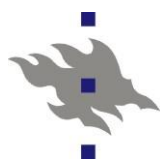
- **Universe: All persons aged 15 and over resident within private households, regardless of their nationality, citizenship, language or legal status, in the following participating countries:**
- European Union countries - Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czech ...jne.
- Non-European Union countries – Israel, Norway, Switzerland, Russian Federation, Ukraine.

Otantakehikon alipeitto ja ylipeitto

Tilastokeskus: Laatusa tilastoissa -käsikirja

Survey-prosessin työvaiheet - 2

■ Aineiston keruun toteutus

- Haastattelut/Kyselyt, CAPI, CATI, PAPI,...

■ Tutkimusaineiston muodostus (SPSS, SAS)

1. Asetelmapainojen muodostus
2. Vastauskadon analyysi
3. Aineiston tarkistaminen ja editointi
4. Puuttuvien tietojen imputointi (tarvittaessa)
5. Uudelleenpainotus ja analyysipainojen muodostus
6. Asetelmaindikaattoreiden liittäminen aineistoon
  - Ositeindikaattorit, ryväsindikaattorit
7. Lisätietojen liittäminen aineistoon (rekisteritiedot)

■ Tilastollinen analyysi ja raportointi

Miksi satunnaisotanta?

- Otoksesta saatavat tulokset voidaan **yleistää tilastollisen päättelyn keinoin** koskemaan koko kiinnostuksen kohteena olevaa perusjoukkoa (tai hypoteettista mallia)
- Tilastollinen päättely
  - Piste-estimaatit, esim. keskiarvot
  - Keskivirheet ja luottamusvälit
  - Tilastolliset testit
  - Tilastollinen mallinnus

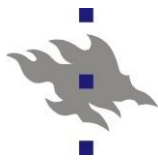

Alkiotasoiset otanta-asetelmat

Element sampling

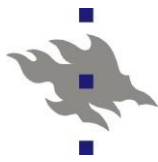
- Otantayksikkönä on perusjoukon alkio (*element, unit*)
Esim. henkilö, yritys, maatila, koulu,...
- Otos poimitaan valitulla otantamenetelmällä suoraan perusjoukon alkioiden muodostamasta kehikkoperusjoukosta
  - Henkilöotos väestörekisteristä
  - Yritysotos yritysrekisteristä
  - Maatilaotos maatilarekisteristä
  - Kouluotos koulujen perusjoukosta

Ryväsotannan asetelmat

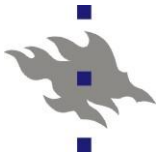
Cluster sampling

- Otantayksikkönä on perusjoukon alkioiden muodostama luonnollinen ryhmä eli ryväs (*cluster*)
- Esim: PISA
Ryväsyksikkönä koulu (opetusryhmä)
- **Ryvästason otanta**
Poimitaan kouluotos koulujen perusjoukosta
- **Alkiotason otanta**
Poimitaan oppilasotokset (esim. opetusryhmä, luokka) kouluotokseen tulleista kouluista

Otanta-asetelma voi olla...

- Yksinkertainen
- **Systemaattinen otanta**
  - Poiminta suoraan alkiotason kehikko-perusjoukosta
- **Ositettu systemaattinen otanta**
  - Alkioiden ositus ja ositteiden kiintiöinti
  - Systemaattinen otanta kustakin ositteesta
- Mutkikas
- **Ositettu kaksiasteinen ryväotanta**
  1. **aste:** Rypäiden poiminta ryvästason perusjoukosta esim. PPS-otannalla
  2. **aste:** Alkioiden poiminta otosrypäistä systemaattisella otannalla

Esim: Otanta-asetelma: ESS 2010 - Suomi

- **Sampling procedure: Finland**
- Sampling frame:
  - Population database (total register).
  - Foreign citizens are included if they have residency status.
- Sampling Design
  - **Single stage equal probability systematic sample** (no clustering).
  - Implicit stratification by region, sex and age.

Tiivistelmä: Otantamenetelmät I

Otantamenetelmä

Poimintatapa

SRS

Simple random sampling

Yksinkertainen satunnaisotanta

Otos poimitaan perusjoukosta satunnaislukujen avulla

SYS

Systematic sampling

Systemaattinen otanta

Otos poimitaan tasavälisesti listasta tai rekisterinä olevasta tietokannasta

STR

Stratified sampling

Ositettu otanta

Perusjoukon alkiot jaetaan ensin homogeenisiin ositteisiin. Kustakin ositteesta poimitaan SRS tai SYS otos

Tiivistelmä: Otantamenetelmät II

Otantamenetelmä

Poimintatapa

CLU
Cluster sampling
Ryväsotanta

Perusjoukon alkiot muodostavat luonnollisia osajoukkoja eli rypäitä

- Yksiasteinen
one-stage

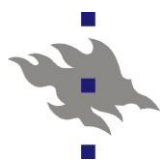
1) Rypäiden perusjoukosta poimitaan otosrypäät
2) Kaikki otosrypäiden alkiot tulevat alkiotason otokseen

- Kaksiasteinen
two-stage

1) Rypäiden perusjoukosta poimitaan otosrypäät
2) Otosrypäiden alkiosta poimitaan alkiotason otokset SRS:llä tai SYS:llä

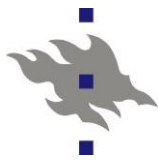
PPS
Selection with Probabilities Proportional to Size

Sisällymistorodennäköisyys on suhteessa alkion kokoon

Mitä tietoja aineistossa tulee olla pätevää analyysia varten?

- Otanta-asetelman mukaiset muuttujat
  1. **Asetelmapaino**
Sisältymistodennäköisyyden käänteisluku
  2. **Analyysipaino**
Skaalattu asetelmapaino, tarvittaessa **katokorjattu**
Keskiarvo yli aineiston = 1
  3. **Ositeindikaattori**
Osoittaa, mihin ositteeseen havaintoyksikkö kuuluu
  4. **Ryväsindikaattori**
Osoittaa, mihin poimintarypääseen havainto kuuluu
- Tarvittaessa myös indikaattorimuuttuja, joka kertoo onko muuttujan tieto **imputoitu** vai ei

ESS – Painotuksen tarve analyysissä

- **Käytännössä kaikkia tietoja 1-4 ei aina välttämättä tarvita tai ei voida käyttää**
  - Tarve vaihtelee maittain ja riippuu asetelman yksinkertaisuudesta / monimutkaisuudesta
  - Käyttömahdollisuus riippuu siitä, mitä tietoja (muuttujia) analyysitiedostossa on!
    - HUOM: Kansallisten tietoarkistojen ja Norjan tietoarkiston sisältöerot (Esim. Suomi)
- ESS-dokumentti: [Weighting European Social Survey Data](#)
- Kysymyksiä ja vastauksia, esim:
- *Do tables run on the ESS website need to be weighted? - Almost certainly yes.*

ESS – Painomuuttujien käyttö - 1

- **Analyysipaino DWEIGHT**
- Keskiarvo yli aineiston = 1
- Painomuuttujan avulla kompensoidaan:
  - Erisuurien sisällymistodennäköisyyksien vaikutus
  - Vastauskadon vaikutus (Ei ole tehty ESS:n Norjan tietoarkistossa olevaan aineistoon)
- ESS-suositus:
  - DWEIGHT pitää käyttää aina maiden välisissä vertailuissa
  - Jos DWEIGHT = 1 datan kaikille henkilöille, niin sitä ei tarvitse käyttää
    - **DWEIGHT=1 Norjan tietoarkistosta saatavassa Suomen ESS 2010 -aineistossa**

ESS – Painomuuttujien käyttö - 2

- **Väestöosuuspaino PWEIGHT**
  - Vaihtelee maakohtaisesti
  - Kompensoidaan maiden väestöjen kokoerot
- **Yhdistetty painomuuttuja**
DWEIGHT*PWEIGHT
- ESS-suositus: Yhdistettyä painomuuttujaa tulee käyttää usean maan aineistoista yhdistetyn datan analyysissä
  - Esim: EU-maiden yhdistelmäaineiston analyysi
    - Esim: Suomen ja Ruotsin yhdistelmäaineisto

ESS EduNet: TRUST-muuttujien online-analyysi

■ ESS EduNet: Weighting the ESS data

■ Please visit [European Survey Data](#) for guidance on how to get reliable estimates.

■ Follow these steps to switch on the weights:

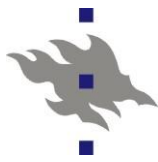
(1) Open the [Trust](#) data set.

(2) Click the icon for weighting.

(3) Select the appropriate weights from the box "Weighting variables defined in the dataset", and press the ">" button.

In analyses where both weights need to be applied, you could use the combined weight instead of the design and population weights. The combined weight is simply the two weights multiplied.

(4) Click "OK". Now you can proceed with the analyses.

ESS 2010 – Otanta-asetelmat ja aineistot

■ Otanta-asetelmat vaihtelevat maittain

- Maakohtaiset otoskoot likimain yhtäsuuria
- Yksinkertaiset / Monimutkaiset otanta-asetelmat
- Suomi: Systemaattinen otanta
- Ranska: Kolmiasteinen ryväsotanta

■ Vastauskadon määrä vaihtelee maittain

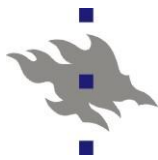
- Suomi: Otokoko 3200 henkilöä
Saatu aineisto: 1878 henkilön haastattelutiedot
- Osallistumisprosentti: 59.5 %
- Ranska: 47 %

■ [ESS5 - 2010 DOCUMENTATION REPORT](#)

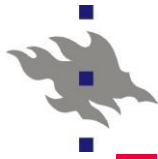
ESIM. 1: Suomen ESS-data 2010

- [Suomen ESS-aineisto](#) (Norjan tietokirjo):
Yksinkertainen tilanne
  - Systemaattinen otanta
  - Sisällysmistodennäköisyydet samoja kaikille
  - Implisiittinen ositus (pj:n lajittelu ennen otantaa)
- **Maakohtainen analyysi:**
Analyysipaino DWEIGHT = 1 kaikille
- **Painomuuttujaa ei tarvita Suomen aineiston maakohtaisessa analyysissä**
- **Yhdistelmäaineistojen analyysi:**
Suomen väestöosuuspaino (vakio kaikille)
Population size weight PWEIGHT = 0.24
Painomuuttuja tarvitaan!

ESIM. 2: Ranskan ESS-data 2010

- [Ranskan ESS-aineisto](#) (Norjan tietoaarkisto):
Mutkikkaampi tilanne
  - Kolmiasteinen ryväotanta
Three stage cluster sampling
  - Henkilötason sisällymistodennäköisyydet vaihtelevat
  - Analyysipainot vaihtelevat
DWEIGHT: Mean=1, Min=0.098, Max=4.0
Ranskan väestöosuuspaino:
PWEIGHT = 3.1 (vakio kaikille)
- **Painomuuttujat tarvitaan analyyseissa!**

ESIM. 3: ESS - Yhdistelmäaineisto

- Nuorten kokema onnellisuus ja koettu terveydentila
- Yhdistetty data 2002-2008, kaikki maat, $n = 24822$
- Painomuuttuja DWEIGHT * PWEIGHT
- Huomataan, että painojen käyttö vaikuttaa tässä vähän keskiarvoihin mutta kasvattaa keskivirheitä

Koettu terveydentila	Nuorten lukumäärä otoksessa	Onnellisuuden keskiarvo (skaala 0-10)		Keskiarvon keskivirhe	
		Ei painoja	Painotettu	Ei painoja	Painotettu
Huono	3763	6.8	6.8	0.034	0.047
Keskinkertainen	12072	7.6	7.5	0.014	0.021
Hyvä	8971	8.1	8.0	0.016	0.025

ESS – Painotuksen vaikutukset yhdistelmäaineistossa

■ Vaikutus keskiarvoihin

- Painottamattomat ja painotetut keskiarvot voivat poiketa, **jos painot vaihtelevat**
- ESS-esimerkki: Ei merkittävää vaikutusta

■ Vaikutus keskivirheisiin

- **Painotus yleensä kasvattaa keskivirheitä**
- ESS-esimerkki: Painotetut keskivirheet huomattavasti suurempia kuin painottamattomat

■ Seurauksia

- Luottamusvälit suurenevät
- Tilastollisten testien merkitsevyydet heikkenevät

Laskentaesimerkki: Luottamusvälit

- Painojen käytön seurauksia keskiarvolle $\bar{y}$
  - **Luottamusvälit suurenevät kun keskivirhe s.e kasvaa**
  - **Esim. 95 % luottamusväli:**

$$\bar{y} \pm 1.96 \times s.e(\bar{y})$$

(s.e on keskivirhe – *standard error of mean*)

Painottamaton: 7.67 – 7.71

Painotettu: 7.55 – 7.61

- **Laskentaesimerkki:**
- **Regressiokertoimen t-testit**

- **Tilastollisten testien merkitsevyydet heikkenevät, kun keskivirhe s.e kasvaa**

- Regressiomalli $y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \varepsilon$

- Regressiokertoimen β_1 nolasta poikkeamisen t-testisuure

$$t(\beta_1) = \frac{\hat{\beta}_1}{\text{s.e}(\hat{\beta}_1)}$$

ESIM. 4: ESS 2010 - Painotuksen vaikutukset: Suomi ja Ranska (Norjan tietovaraston aineistot)

- **Suomen ESS-aineiston analyysi yksinään**
- Ei tarvita DWEIGHT eikä PWEIGHT
- Ei vaikutusta keskiarvoihin eikä keskivirheisiin
- Miksi? Koska analyysipaino DWEIGHT = 1 kaikille henkilöille ja väestöosuuspainoa PWEIGHT ei tarvita

- **Suomen ja Ranskan ESS-vertailuanalyysi**
  - Tarvitaan DWEIGHT
  - Vaikutus Ranskan estimaatteihin (keskivirhe)
  - Ei vaikutusta Suomen estimaatteihin

- **Suomen ja Ranskan yhdistetyn ESS-aineiston analyysi**
  - Tarvitaan DWEIGHT*PWEIGHT

Maiden vertailu: Suomi ja Ranska

Domain Analysis: Country Unweighted analysis					
Country	Variable	Label	N	Mean	Std Error of Mean
Finland	trstplc	Trust in the police	1869	8.031568	0.038451
France	trstplc	Trust in the police	1726	5.630939	0.055850

Domain Analysis: Country Weighted analysis Painomuuttuja = DWEIGHT					
Country	Variable	Label	N	Mean	Std Error of Mean
Finland	trstplc	Trust in the police	1869	8.031568	0.038451
France	trstplc	Trust in the police	1726	5.638801	0.064014

Yhdistelmäaineisto: Suomi ja Ranska

Yhdistelmäaineiston analyysi Unweighted analysis (painottamaton)

Variable	Label	N	Mean	Std Error of Mean
trstplc	Trust in the police	3595	6.878999	0.038973

Yhdistelmäaineiston analyysi Weighted analysis (painotettu) Painomuuttuja = DWEIGHT*PWEIGHT

Variable	Label	N	Mean	Std Error of Mean
trstplc	Trust in the police	3595	5.824814	0.059411